

Отримано 30.06.2023
Голові спеціалізованої
вченої ради ДР 26.133.092
д.п.н., проф. Петровича

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.092 у Київському столичному
університеті імені Бориса Грінченка
доктору педагогічних наук, професору,
професору кафедри соціальної педагогіки та
соціальної роботи
Факультету психології, соціальної роботи та
спеціальної освіти
Петрочко Жанні Василівні

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора,
завідувача кафедри соціальної роботи та педагогіки вищої школи
Волинського національного університету імені Лесі Українки
Чернети Світлани Юріївни
про дисертаційну роботу Харківської Тетяни Андріївни
«Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням
відновних практик»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 23
Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота**

1. Актуальність дисертаційного дослідження

В умовах повномасштабної війни, глибоких трансформацій освітнього середовища та загострення психоемоційної нестабільності серед молоді дослідження профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик є надзвичайно актуальним з огляду на сучасний соціокультурний контекст України.

Зростаюча кількість конфліктних ситуацій у закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти, які часто набувають агресивних форм і супроводжуються насильством, свідчить про відсутність дієвих механізмів їх запобігання. Більшість таких конфліктів мають деструктивний характер, що загрожує не лише психічному здоров'ю молоді, а й безпеці освітнього середовища загалом. У цьому контексті відновні практики, які спрямовані на залучення учасників конфлікту до співпраці, взаєморозуміння та пошуку конструктивних рішень, стають важливим інструментом профілактики деструктивних конфліктів у освітньому середовищі.

Саме тому, на думку Т. А. Харківської в таких надскладних та невизначених умовах варто інтегрувати зусилля, спрямовані на профілактику деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик. Тому прагнення дисертанткою розробити й експериментально перевірити ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів із застосуванням відновних практик у закладах освіти є цілком логічним і виправданим. Актуальність обраної дисертанткою теми також підтверджується окресленими у дослідженні суперечностями, які було вирішено у ході виконання завдань дослідження.

Зазначене вище засвідчує своєчасність, доцільність, необхідність, практичну цінність, а отже, актуальність теми дисертаційної роботи Харківської Тетяни Андріївни.

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних)

Проведений аналіз дисертаційної роботи засвідчив, що вагомим є обсяг та глибина наукової новизни результатів дослідження як у теоретичному, так і в експериментальному аспектах. В дисертації цілісно та системно досліджено проблему профілактики деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик. Так, вперше визначено поняття профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді як системи науково і методично обґрунтованих заходів соціально-педагогічного, психологічного та правового характеру, спрямованих на виявлення, аналіз і мінімізацію чинників, які сприяють виникненню деструктивних конфліктів, а також на формування в учнівської молоді навичок конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, розвитку емоційної компетентності, зниження рівня агресії та стресостійкості, що дозволить забезпечити безпечне освітнє середовище; цілісно розкрито проблему профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді із застосуванням відновних практик у закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти; систематизовано умови профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик; обґрунтовано умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик (методичну, організаційну, педагогічну, психологічну, соціальну) форми та методи впровадження цих умов; охарактеризовано критерії профілактики деструктивних конфліктів. Дисертанткою уточнено: сутність відновного підходу до запобігання і вирішення деструктивних конфліктів і особливості застосування відновних практик у закладах освіти; подальшого розвитку набули: форми та методи впровадження програми профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик; узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду застосування відновних практик у закладах освіти; форми міждисциплінарної та міжсекторної взаємодії, спрямованої на профілактику деструктивних конфліктів серед учнівської молоді.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Дисертаційна робота містить значний обсяг наукового, теоретичного, практичного матеріалу, який буде доцільним при профілактиці деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що дисертанткою розширено та поглиблено науково-теоретичні засади дослідження профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді, обґрунтовано доцільність застосування відновних практик у закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти для профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді; визначено умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик; визначено основні критерії, показники та рівні перевірки ефективності цих умов та розроблено модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні та впровадженні інструментарію для профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик; впровадженні умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик; реалізації програми профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської

молоді «Базові навички медіатора/медіаторки служби порозуміння» у створених умовах..

Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані в діяльності фахівців соціальної роботи, спеціалістів соціальних служб, інших фахівців соціальної сфери; закладами вищої освіти при розробленні змісту освітніх компонентів для студентів спеціальності 231 «Соціальна робота», освітньо-професійних програм «Соціальна робота» та «Соціальна педагогіка».

4. Наукова обґрунтованість результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Аналіз тексту дисертації Харківської Т. А. та змісту публікацій дисертантки дають змогу дійти висновку про наукову достовірність та теоретичну та емпіричну обґрунтованість викладених автором результатів.

Дисертанткою опрацьовано достатню кількість літератури з предмету дослідження, на підставі розгляду якої сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, використанням загально-наукових та спеціальних методів дослідження, репрезентативністю кількості вибірок, статистичною значущістю отриманих даних, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, позитивними відгуками організацій, про що свідчать відповідні довідки в додатках дисертації.

Наукові положення та висновки дослідження вважаємо теоретично обґрунтованими та достовірними. Фактів, які б свідчили про недостовірність наведеної в дисертації інформації, не виявлено.

5. Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності

Дисертантка на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету і завдання дослідження. Послідовність та логіка розділів дисертації демонструє розуміння авторкою теоретичних положень, методології дослідження, методів вивчення окресленої наукової проблеми. Наявний чіткий баланс між викладом змісту у розділах дисертації та задекларованою метою і завданнями дослідження. Зокрема, метою дослідження є теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів учнівської молоді засобами відновних практик.. Відповідно до поставленої мети Харківською Т. А.. визначено п'ять основних завдань, які були реалізовані на різних етапах наукового пошуку.

У дисертації розкрито й обґрунтовано основні теоретичні положення та висновки. Високий рівень обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих здобувачкою у дисертації, забезпечені використанням вдалої методології наукової діяльності, ґрунтовної наукової джерельної бази відповідно до предметної спрямованості дисертаційного дослідження.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях

Результати дисертаційного дослідження, отримані автором особисто. Наведено відомості щодо апробації роботи, особистого внеску здобувачки та відповідності публікацій темі дисертаційного дослідження.

Ключові положення й результати дисертаційної роботи належним чином висвітлені й апробовані у 12 наукових і науково-методичних працях: 3 наукові статті, опубліковані у наукових виданнях, які включені на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України; 9 публікацій (дві у співавторстві), у яких додатково висвітлено наукові результати дисертації. Загальний обсяг особистого доробку автора становить 5 друкованих аркушів. Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

7. Структура та зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу

Дисертаційна робота Харківської Т. А. має чітку структуру, відзначається цілісністю та логічністю викладу наукового матеріалу. Дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, списку публікацій, переліку скорочень та умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (273 позицій, з-поміж яких 38 – іноземними мовами), 11 додатків (на 60 сторінках). Праця містить 14 таблиць та 20 рисунків. Загальний обсяг дисертації становить 315 сторінок, із них основного тексту 207 сторінок.

Аналіз дисертації авторки дозволяє оцінити роботу як багатопланове, ретельно виконане дослідження, присвячене проблемі профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик, що має як практичне, так і наукове значення, наявний аргументований вибір методів дослідження. Кожен розділ дисертації містить аргументовані, логічні висновки, які мають перспективу для подальших досліджень. Основний зміст дисертації дає можливість простежити шлях розв'язання автором теоретичних і практичних завдань дослідження.

У Вступі дисертанткою аргументовано актуальність дослідження, окреслено сучасний стан проблеми, виділено суперечності, охарактеризовано необхідність їх розв'язання, представлено мету та основні завдання, об'єкт, предмет дослідження, теоретико-методологічну основу дослідження, охарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, представлено відомості про впровадження й апробацію результатів дослідження, вказано структуру та обсяг дисертації.

Перший розділ, традиційно, присвячений висвітленню теоретичних основ сутності та профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді.

Дисертанткою зазначено, що деструктивні конфлікти серед учнівської молоді варто розуміти як складний соціально-психологічний процес, що виникає внаслідок загострення суперечностей в освітній і соціальній взаємодії, супроводжується емоційною напругою, проявами агресії, насильства, соціальної ізоляції, маніпулятивної поведінки та призводить до погіршення психоемоційного стану, руйнування стосунків і зниження рівня безпеки в освітньому середовищі. У процесі дослідження було уточнено змістове наповнення ключових понять: «деструктивний конфлікт», «профілактика деструктивних конфліктів». Як позитивне слід відзначити, що Т. А. Харківська сформувала авторське визначення «умови профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді», які вона розуміє як сукупність зовнішніх і внутрішніх чинників, організованих обставин і можливостей, які сприяють попередженню конфліктних ситуацій, зниженню рівня

агресії та напруженості, формуванню навичок конструктивної комунікації та безпечного освітнього середовища.

Дисертанткою було також окреслено основні ключові характеристики, чинники та наслідки виникнення деструктивних конфліктів, уточнено типологію конфліктів серед учнівської молоді, обґрунтовано необхідність та визначено поняття профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді,

Харківська Т. А. не тільки проаналізувала різні підходи до вирішення конфліктів серед учнівської молоді, але зробила їх порівняльний аналіз, який показав, що успішна профілактика передбачає комплексний підхід, включаючи раннє виявлення конфліктів, їхнє попередження, розвиток навичок ефективної комунікації, створення сприятливого освітнього середовища та впровадження нових підходів до вирішення конфліктів, зокрема, відновного підходу.

У *другому розділі* проаналізовано теоретико-методологічні засади та практичний досвід впровадження відновного підходу в освітнє середовище, який розглядається не лише як альтернатива традиційним дисциплінарним заходам, але як ефективна профілактична стратегія, що сприяє розвитку соціально-емоційних компетентностей учнівської молоді та запобіганню ескалації конфліктів.

Впровадження відновного підходу на думку Т. А. Харківської сприятиме створенню безпечного освітнього простору, підвищенню рівня емпатії, відповідальності та взаєморозуміння серед усіх учасників освітнього процесу.

Дисертанткою не тільки розкриті особливості застосування ключових форм відновних практик: медіації, Відновних Кіл і медіації однолітків, а й здійснений порівняльний аналіз різних форм відновних практик, що дозволив окреслити їхні переваги, обмеження та специфіку застосування залежно від характеру конфліктних ситуацій. Зокрема встановлено, що медіація є ефективною у випадках міжособистісних конфліктів, Відновні Кола доцільно застосовувати у ситуаціях, які мають груповий або колективний характер, а медіація однолітків є найбільш результативною у роботі з учнівською молоддю.

Очевидним авторським науковим здобутком є обґрунтування п'яти умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді: організаційну (створення служби порозуміння, відбір якісної та доступної профілактичної програми, адміністративну підтримку процесів медіації, розробку політик мирного врегулювання конфліктів, забезпечення нормативно-правового регулювання, фінансове та матеріально-технічне забезпечення, інформаційно-комунікаційну стратегію, а також співпрацю з громадськими організаціями), методичну (забезпечення актуалізації навчально-методичних матеріалів та розробці адаптованих сценаріїв Відновних Кіл для різних вікових груп), педагогічну (підготовка учнів-медіаторів і педагогів до реалізації відновних практик, а також проведення просвітницьких заходів із конфліктології та демонстрацію дорослими зразків ненасильницької поведінки), соціальну (активне залучення батьків до процесів відновлення, формування спільних цінностей довіри та поваги, взаємодію громади зі школою у створенні безпечного середовища) та психологічну (надання психологічної підтримки, розвитку навичок емоційної саморегуляції, діалогу, активного слухання, а також на формуванні готовності до мирного вирішення конфліктів).

У *третьому розділі* представлено результати емпіричного дослідження, що охоплювало констатувальний, формувальний та контрольний етапи з метою

емпіричної перевірки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

Харківською Т. А. обґрунтовано критерії, показники та рівні ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик.

Дисертанткою розроблено модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик, яка включає реалізацію п'яти ключових умов – організаційної, педагогічної, методичної, психологічної та соціальної та передбачає системне, інтегроване впровадження відновного підходу в практику закладу освіти.

Дисертантка довела, що модель профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик має позитивний вплив на формування конструктивної поведінки та соціально-психологічної стійкості учнівської молоді. Таким чином, ефективність умов профілактики деструктивних конфліктів засобами відновних практик була експериментально підтверджена у межах закладів загальної середньої та професійної освіти.

Результати дослідження представлено у ґрунтовних та структурованих висновках.

8. Дотримання академічної доброчесності у дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації

Аналіз тексту дисертації Т. А. Харківської, дає підстави стверджувати, що здобувачка дотрималася вимог академічної доброчесності в повному обсязі.

Дисертація і наукові публікації виконані самостійно, не містять академічного плагіату, фальсифікації, фабрикації, самоплагіату.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Визнаючи актуальність, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дисертації Т. А. Харківської, вважаємо за необхідне вказати на деякі дискусійні аспекти та висловити певні зауваження:

1. В п. 1.1 дисертації аналізуються різні чинники, які впливають на формування конфліктної поведінки серед молоді. Однак, дисертація недостатньо враховує соціокультурний контекст сучасної України, зокрема вплив таких факторів, як війна, внутрішнє переміщення, травматичний досвід і соціальна нестабільність, на формування конфліктної поведінки серед учнівської молоді.

2. В дисертації неодноразова авторка наголошує ефективності відновного підходу, порівняно з традиційним, не подаючи детальної аргументації, чим саме відновні практики є переважнішими в умовах освітнього середовища. Таке зіставлення дало б змогу чіткіше окреслити переваги і межі кожного з підходів, аргументуючи вибір відновного підходу як базового у даному дослідженні.

3. Для оцінки ефективності умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді дисертантка використала критерії: сформованість компетентності учнів щодо мирного вирішення конфліктів та безпечність і сприятливість освітнього середовища. Робота виграла б, якби було аргументовано доцільність вибору саме цих критеріїв.

4. У п. 3.2. та 3.4 подано аналіз результатів емпіричного дослідження умов профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді в закладах освіти засобами відновних практик. На нашу думку, для більшої вірогідності отриманих

експериментальних даних варто було б їх детальніше представити у роботі, зокрема, у додатках.

5. Дисертаційне дослідження має цінне практичне значення, яке можна було б посилити рекомендаціями для конкретних цільових груп: адміністрацій закладів освіти, педагогів-предметників, допоміжного персоналу, зокрема, при розкритті критерію «безпечність і сприятливість освітнього середовища».

Висловлені зауваження та побажання не знижують загальної цінності рецензованого наукового дослідження. Дисертація містить матеріали, що можуть бути підґрунтям для подальшого вдосконалення профілактики деструктивних конфліктів серед учнівської молоді засобами відновних практик в закладах освіти різного типу.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей

Дисертаційне дослідження Харківської Т. А. є самостійним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають наукову новизну, теоретичну та практичну цінність. Винесені на захист положення і висновки є достовірними, а декларована наукова новизна адекватно розкривається в роботі. Рівень проведеного дослідження свідчить про наукову зрілість здобувачки. Опубліковані за темою дисертації наукові праці відображають основні положення і висновки, які стали результатом авторського дослідження.

11. Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам

Дисертаційна робота Харківської Тетяни Андріївни на тему «Профілактика деструктивних конфліктів учнівської молоді із застосуванням відновних практик» за актуальністю, змістом та повнотою викладу її результатів у публікаціях, обсягом і якістю оформлення, відповідності нормам академічної доброчесності, відповідає пп. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 р. за № 155/30023, а її авторка, Харківська Тетяна Андріївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 23 Соціальна робота за спеціальністю 231 Соціальна робота.

Офіційний опонент:

завідувачка кафедри соціальної роботи
та педагогіки вищої школи

Волинського національного університету
імені Лесі Українки,

доктор педагогічних наук, професор

Світлана ЧЕРНЕТА

